

УДК 336.71

Теоретичні і методологічні аспекти формування фінансово-кредитних механізмів економічного розвитку держави

Богдан Іванович Пшик,
завідувач кафедри фінансів
Львівського інституту банківської справи
Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ),
доктор економічних наук, професор

Анотація. Присвячено висвітленню теоретичних і методологічних засад формування фінансово-кредитних механізмів економічного розвитку держави. На основі проведеного огляду підходів вітчизняних учених подано авторське трактування, визначено сутність, структуру і принципи формування фінансово-кредитних механізмів економічного розвитку держави.

Ключові слова: економічний розвиток, кредит, фінанси, фінансово-кредитний механізм.

Постановка проблеми. Побудова сучасного економічного механізму та усвідомлення його ролі в ринковій моделі господарювання неможливі без усебічного освоєння теорії і практики фінансово-кредитних відносин, які проявляються на всіх рівнях управління національною економікою. Ці відносини є однією з форм економічної взаємодії, що складаються внаслідок об'єктивної потреби економічних суб'єктів в ефективному використанні тимчасово вільних грошових коштів та отриманні в разі потреби залучених коштів на засадах повернення для забезпечення неперервності обороту капіталу. Адже від організації фінансово-кредитних відносин залежить також дієвість інших заходів, спрямованих на розвиток національної економіки, оскільки ресурсне забезпечення повноцінного функціонування економічних суб'єктів визначається ефективністю їх взаємодії. За цих умов особливого значення набуває поліпшення інвестиційного клімату, розмежування сфер використання державного і недержавного інвестування, вибір раціональних джерел і способів фінансування діяльності економічних суб'єктів.

Однак передумови для активізації діяльності різноманітних економічних суб'єктів в Україні не реалізовані повною мірою з різних причин, у тому числі й через слабину фінансово-кредитного механізму. Економічна політика, у тому числі й фінансово-кредитна, спроможна нейтралізувати негативні наслідки глобалізації, створити сприятливі передумови для розвитку в країні власного підприємництва і фінансового ринку тільки за умови наявності та функціонування дієвих фінансово-кредитних механізмів економічного розвитку держави. Без використання таких механізмів складно забезпечувати економічне зростання країни і вирішувати завдання її соціально-економічного розвитку.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Реалізація фінансово-кредитної політики пов'язана як з економічними, так і з адміністративно-управлінськими інструментами, важелями, методами, які входять у поняття фінансово-кредитного механізму. Поняття фінансово-кредитних механізмів досліджувались у працях таких учених, серед яких М. М. Артус, В. Д. Базилевич, О. Д. Василик, О. М. Ковалюк, М. І. Крупка, Л. Л. Лазебник, С. В. Онишко, В. М. Опарін, В. К. Сен-

чагов, та інших. Переважно у працях науковців механізм розглядається як певна сукупність форм і методів впливу на предмет дослідження для досягнення визначених результатів. Термін «механізми» досить широко і часто використовується в економічній науці і практиці господарювання, однак і до теперішнього часу немає його чіткого однозначного трактування. Тому, практично, кожен дослідник намагається дати власне тлумачення, яке найбільшою мірою відповідає завданням і змісту досліджень.

Метою статті є розкриття теоретичних і методологічних аспектів формування фінансово-кредитних механізмів економічного розвитку в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Поняття фінансово-кредитного механізму не є новим для економічної науки, але на сьогодні немає достатніх підстав вважати його дослідженим. По-перше, західна економічна думка не виділяє окремо поняття фінансово-кредитного механізму, проте держава за допомогою економічних та управлінських інструментів впливає на фінансове забезпечення економіки і здійснює фінансово-кредитне регулювання як на макроекономічному, так і на мікроекономічному рівнях. По-друге, як у вітчизняній економічній літературі, так і в економічній літературі країн СНД немає його однозначного трактування.

Відомий радянський економіст В. К. Сенчагов ще 1979 року зазначав, що фінансово-кредитний механізм є взаємопов'язаною системою методів фінансово-кредитного планування, фінансово-кредитних важелів і форм організації управління фінансами та кредитом [1, с. 4]. До розробленої В. К. Сенчаговим структури фінансово-кредитного механізму входять три підсистеми (фінансово-кредитне планування, фінансово-кредитні важелі та організаційна структура і правовий режим фінансово-кредитної системи), сім блоків (плани і баланси, показники, норми і нормативи, нормативи утворення та розподілу фінансових ресурсів і позичкового фонду, фонди фінансового забезпечення й стимулювання економічного зростання, органи управління, основні нормативні акти, які регулюють фінансово-кредитні відносини) і понад 80 елементів (зведений фінансовий план держави, державний бюджет, кредитний план, баланс грошових

доходів і витрат населення, валютний план тощо) [2, с. 95]. Основними недоліками цієї структури можна вважати відсутність взаємодії підсистем, блоків та елементів і розмежування сфери функціонування та цілеспрямованої дії елементів механізму.

Вагомий внесок у дослідження особливостей фінансово-кредитного механізму зробили вітчизняні вчені. Зокрема, О. Ковалюк розглядає під фінансово-кредитним механізмом «систему фінансових норм, важелів та інструментів, які використовуються у фінансовій діяльності держави і підприємств за відповідного нормативного, правового та інформаційного забезпечення фінансової політики на мікро- та макрорівні» [3, с. 54]. На думку В. Опаріна, це сукупність методів і форм, інструментів і важелів впливу на економічний і соціальний розвиток суспільства [4, с. 18]. Більш комплексного підходу до визначення сутності фінансово-кредитного механізму дотримується С. Ошишко, розглядаючи під ним сукупність взаємодіючих і взаємопов'язаних методів та об'єднаних за цільовою спрямованістю елементів, завдяки яким відбувається формування, розподіл і використання фінансових ресурсів з метою забезпечення різноманітних потреб держави, суб'єктів господарювання та населення [5, с. 434].

Управління із застосуванням фінансово-кредитного механізму може досягти необхідного результату лише за поєднання доцільно спрямованого взаємовпливу всіх його елементів на процес відтворення. Для цього він має відповідати таким вимогам: спрямованість кожного елементу на виконання властивого йому навантаження; спрямована дія всіх елементів фінансово-кредитної системи на процес відтворення з метою отримання передбаченого обсягу фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення соціально-економічного розвитку суспільства; спрямування дії елементів фінансово-кредитного механізму, що забезпечує інтереси всіх суб'єктів фінансово-кредитних відносин; зворотний зв'язок елементів фінансово-кредитного механізму різних вертикальних і горизонтальних рівнів; своєчасність реакції елементів фінансово-кредитного механізму вищого рівня на зміни, що відбуваються під впливом елементів нижчого рівня.

Для визначення сутності фінансово-кредитного механізму також треба врахувати такі методологічні засади:

- 1) основним призначенням фінансово-кредитного механізму є забезпечення реалізації фінансово-кредитних відносин, які набувають певної спрямованості та цільових орієнтирів у зв'язку з функціонуванням останнього;
- 2) фінансово-кредитний механізм включає в себе дії суб'єктів управління в особі держави та її органів, які через фінансові, організаційні й управлінські методи і важелі впливають на реалізацію фінансово-кредитних відносин;
- 3) фінансово-кредитний механізм не є статичним, а постійно розвивається, пройшовши ряд стадій від простої функціональної до складної управлінської системи;
- 4) ефективне функціонування фінансово-кредитного механізму, який підпорядковує інстру-

менти, важелі та методи впливу на процес фінансування, залежить від повноти забезпечення економічних інтересів суб'єктів фінансово-кредитних відносин;

- 5) забезпечуючи перебіг процесу реалізації фінансово-кредитних відносин між економічними суб'єктами, цей механізм охоплює і регулятивні дії, спрямовані на його адаптацію до швидкозмінної економічної ситуації.

На нашу думку, **фінансово-кредитний механізм забезпечення економічного розвитку держави** – це складна, ієрархічна система взаємодії методів, інструментів і важелів, з відповідним регулюванням та управлінням, а також їх нормативно-правовим та інформаційним забезпеченням, за допомогою якої відбувається цілеспрямований вплив на реалізацію фінансово-кредитних відносин з метою забезпечення повноти інтересів економічних суб'єктів та соціально-економічного розвитку суспільства, процеси розширеного відтворення.

Необхідність такого механізму зумовлена організацією й управлінням фінансово-кредитними відносинами на макро- і мікрорівні з метою ефективного розвитку економіки країни, з одного боку, і економічних суб'єктів – з другого. Мета його функціонування – впливати через практичну реалізацію функцій фінансів і кредиту на відносини між економічними суб'єктами, функціонування фінансового ринку та економіки країни загалом, сприяючи при цьому розширеному суспільному відтворенню відповідно до дії економічних законів. Призначення цього механізму випливає з його необхідності та сутності і полягає в тому, що за його участі відбувається практична реалізація функцій і ролі фінансів і кредиту, виникають різного роду фінансово-кредитні відносини, а також реалізуються функції економічних суб'єктів.

Фінансово-кредитний механізм забезпечення економічного розвитку є інтегральним елементом господарського механізму і його функціонування здійснюється на базі двох основних методів: фінансово-кредитного забезпечення і фінансово-кредитного регулювання.

Важливо зазначити, що між поняттями «фінансово-кредитні відносини», «фінансовий ринок», «фінансова політика» і «фінансово-кредитні механізми» існує прямиий зв'язок, який можна відобразити за допомогою *рис. 1*.

За допомогою фінансово-кредитних механізмів на фінансовому ринку забезпечуються оптимальні параметри формування та максимально ефективного використання фінансових ресурсів з метою реалізації фінансової політики на мікро- і макрорівні, забезпечуючи при цьому соціально-економічний розвиток суспільства. Ефективність функціонування будь-якого фінансово-кредитного механізму може бути досягнута лише узгодженою взаємодією всіх компонентів господарського механізму. Тому надзвичайно важливим є забезпечення узгодження напрямів реалізації фінансово-кредитних відносин із заходами щодо вдосконалення всіх складових елементів господарського механізму, спрямованих на забезпечення соціально-економічного розвитку держави.

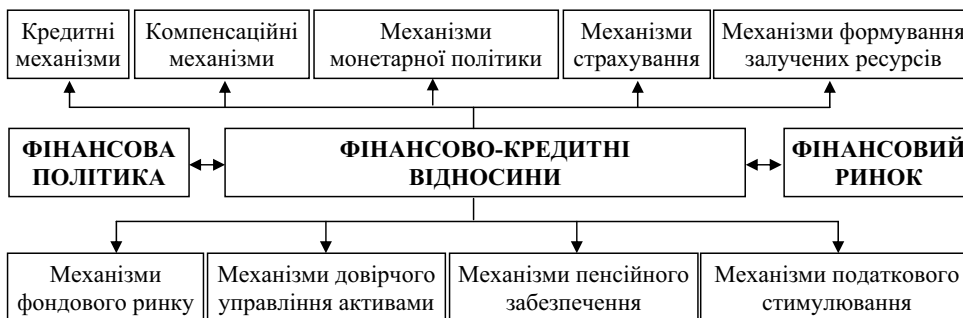

Рис. 1. Взаємозв'язок понять «фінансово-кредитні відносини» – «фінансово-кредитні механізми» – «фінансова політика» – «фінансовий ринок»

Примітка. Розробка автора

Як видно з рис. 1, ми виділили такі типи фінансово-кредитних механізмів залежно від цільової спрямованості і характеру фінансово-кредитних відносин, що виникають між суб'єктами фінансового ринку: механізми монетарної політики, компенсаційні механізми, кредитні механізми, механізми податкового стимулювання, механізми страхування, механізми формування залучених фінансових ресурсів, механізми пенсійного забезпечення, механізми фондового ринку, механізми довірчого управління активами.

У табл. наведено види фінансово-кредитних механізмів. Організаційна структура будь-якого фінансово-кредитного механізму має включати три ієрархічні рівні: методи, інструменти і важелі, які забезпечують функціонування фінансово-кредитної системи

(рис. 2). Фінансово-кредитні методи є засобами впливу фінансово-кредитних відносин на економічний розвиток держави. До них входять такі елементи, як фінансове планування і прогнозування, ціноутворення, оподаткування, інвестування, фінансування, страхування, фінансово-кредитне стимулювання, кредитування і фінансовий контроль.

Фінансово-кредитні інструменти – це засоби, які використовують для виконання завдань, передбачених фінансово-кредитною політикою. Вони вказують на економічний зміст окремої сукупності фінансово-кредитних відносин. До них слід віднести фінансові плани і прогнози, валютні курси, фінансові ресурси, кредитні ресурси, податки, кредити, фінансовий лізинг, факторинг, цінні папери, бюджетні асигнування, інвестиції.

Таблиця

Типи і види фінансово-кредитних механізмів

Типи механізмів	Види механізмів
Кредитні механізми	Механізми банківського кредитування
	Механізми кредитування небанківськими фінансово-кредитними установами
	Механізми державного кредитування
	Механізми іноземного кредитування
Компенсаційні механізми	Механізм гарантування вкладів фізичних осіб
	Механізми відшкодування кредитної заборгованості (повне або часткове відшкодування основної суми боргу та процентів)
Механізми монетарної політики	Механізми рефінансування (надання центральним банком кредитів комерційним банкам, операції «репо»)
	Механізми регулювання експорту та імпорту капіталу
	Резервні механізми (регулювання норм обов'язкових резервів, управління золотовалютними резервами)
Механізми формування залучених ресурсів	Механізми формування депозитних ресурсів
	Механізми формування ресурсів за рахунок емісії цінних паперів власного боргу
Механізми довірчого управління активами	Механізми довірчого управління грошовими коштами
	Механізми довірчого управління іншими фінансовими активами (цінними паперами, дорогоцінними металами тощо)
Механізми пенсійного забезпечення	Механізм державного солідарного пенсійного забезпечення
	Механізм обов'язкового накопичувального пенсійного забезпечення
	Механізм недержавного пенсійного забезпечення
Механізми податкового стимулювання	Механізми зниження податків (встановлення пільгових ставок оподаткування, диференціація ставок оподаткування, звільнення від оподаткування, податкові знижки)
	Механізми податкового інвестиційного кредитування
Механізми фондового ринку	Механізми купівлі-продажу фінансових активів
	Механізми репо
	Механізми депозитарного і кастодіального обслуговування
	Механізми брокерської діяльності
Механізми страхування	Механізми андеррайтингу
	Механізми транспортного страхування
	Механізми майнового страхування

Типи механізмів	Види механізмів
	Механізми страхування життя
	Механізми страхування ризиків
	Механізми страхування відповідальності

Примітка. Розроблено автором

Фінансово-кредитні інструменти перебувають у тісному взаємозв'язку між собою. Кожен інструмент виконує певну функцію і має об'єктивні межі застосування. Тому розширення дії одних інструментів за рахунок обмеження дії інших може негативно вплинути на функціонування фінансово-кредитного механізму загалом. Фінансово-кредитні важелі діють у межах від-

повідних інструментів. За їх допомогою здійснюється стимулювання або обмеження діяльності у сфері фінансово-кредитних відносин. До них належать дохід, прибуток, витрати, амортизація, страхові резерви, компенсації, дивіденди, проценти, фіксований дохід, кредитні ставки, штрафні санкції, комісія, премія, дисконт, норми амортизації, фінансово-кредитні стимули.

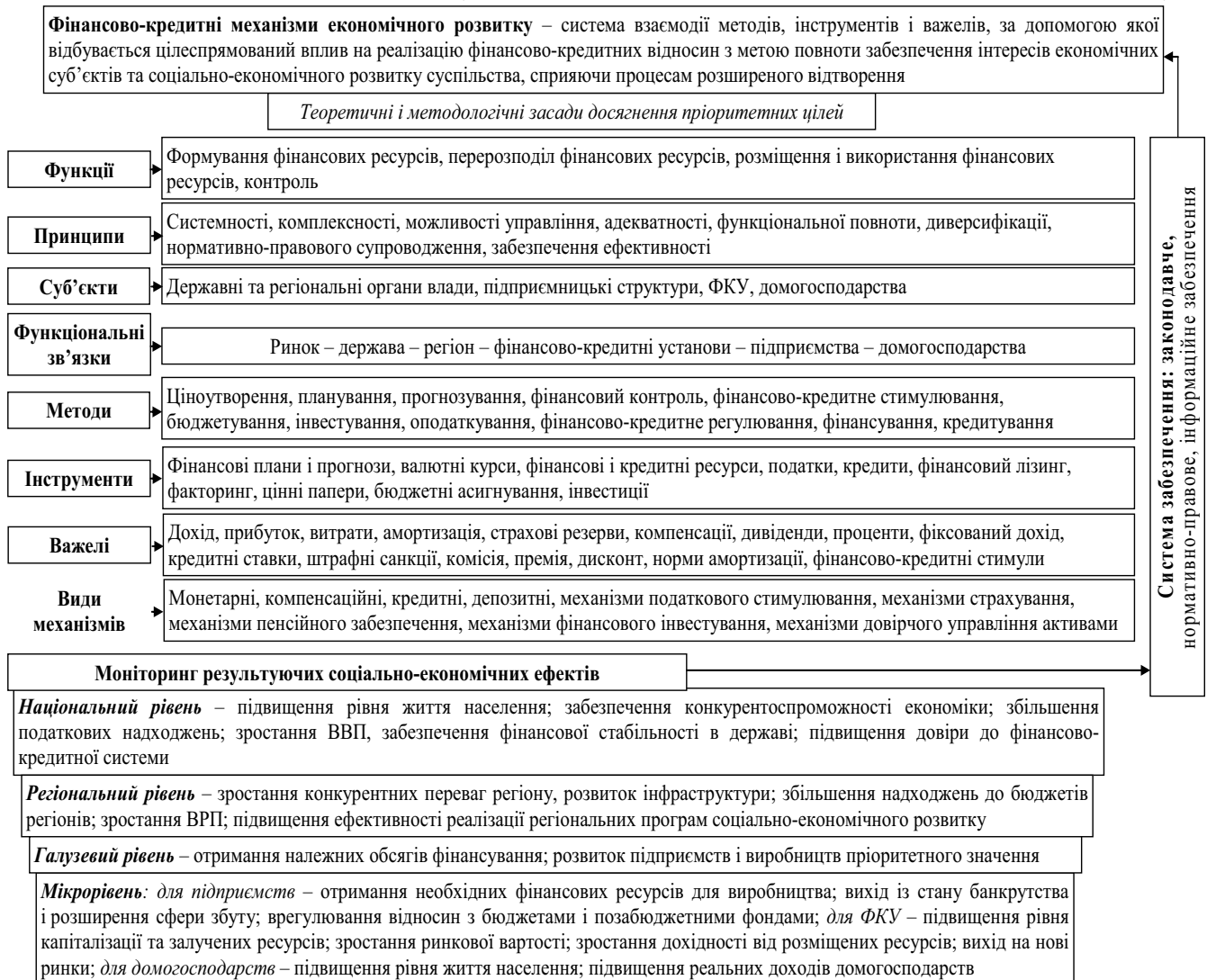

Рис. 2. Структура фінансово-кредитних механізмів економічного розвитку держави

Примітка. Розробка автора

Саме важелі впливають зі змісту конкретних інструментів і конкретизують їх функціонування та дію у фінансово-кредитному механізмі.

Слід зауважити, що діапазон впливу фінансово-кредитних методів, інструментів і важелів обмежений чинною нормативно-правовою базою. Графічне зображення схеми функціонування елементів фінан-

сово-кредитного механізму забезпечення економічного розвитку держави подано на рис. 3.

Цілеспрямований вплив фінансово-кредитних механізмів на процес відтворення забезпечується вертикальною і горизонтальною координацією його елементів. Вертикальна координація здійснюється за допомогою елементів вищого рівня (методи), розне-

сених елементами нижчого рівня (інструмент), які дають уявлення про їхню дієвість і характеризують їхній вплив за певними елементами механізму (важелі).

Горизонтальна координація, що забезпечується саморегульованою налаштованістю кожного елемента

на виконання властивого лише йому навантаження, узгоджує дії прямо не пов'язаних між собою елементів фінансово-кредитного механізму за вертикальним рівнем та елементів, що належать до різних вертикальних рівнів.

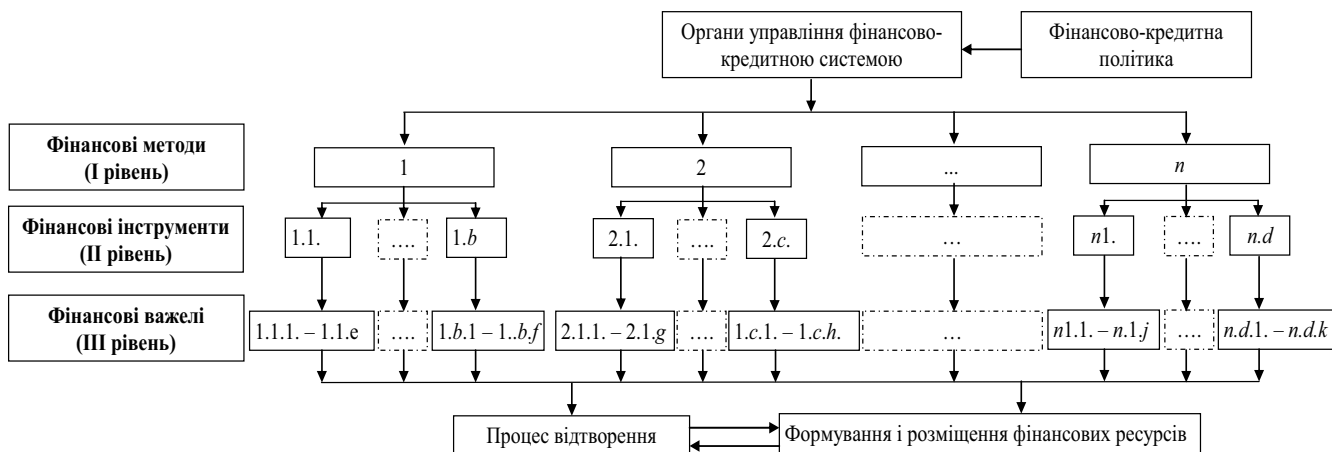

Рис. 3. Схема взаємодії структурних елементів фінансово-кредитного механізму

Джерело. [6, с. 58]

Ці механізми передбачають комплексну взаємодію фінансово-кредитних методів, інструментів і важелів, за допомогою яких забезпечуються оптимальні параметри формування та максимально ефективного використання фінансових ресурсів з метою реалізації фінансово-кредитної політики на мікро- і макрорівні, забезпечуючи при цьому соціально-економічний розвиток суспільства. Функціонування лише одного фінансово-кредитного механізму не може забезпечити оптимального обсягу фінансових ресурсів та їх раціонального використання [7, с. 100].

Ефективність його функціонування може бути досягнута лише узгодженою взаємодією всіх компонентів господарського механізму. Тому надзвичайно важливим є забезпечення узгодження заходів щодо вдосконалення всіх складових елементів господарського механізму, спрямованих на забезпечення соціально-економічного розвитку держави.

Основними принципами функціонування фінансово-кредитних механізмів забезпечення економічного розвитку держави ми вважаємо ось які [8, с. 214–215].

1. Принцип системності, що зумовлює розгляд фінансово-кредитних відносин у контексті економічного механізму та економічної політики держави. Він дає змогу структурувати фінансові потоки за джерелами формування і використання ресурсів, місцем їх виникнення, формування результатів, які виникають у ході реалізації фінансово-кредитних відносин; здійснювати вибір пріоритетів щодо використання фінансових ресурсів з метою розв'язання найгостріших соціально-економічних проблем.

2. Принцип комплексності, який дає змогу врахувати багатоаспектність фінансово-кредитних відносин та інтереси економічних суб'єктів, які виникають у ході їх реалізації, спрямувати необхідні обсяги фінансових і кредитних ресурсів на досягнення постав-

лених цілей та вирішення першочергових завдань економічного розвитку.

3. Принцип управління, який сприяє розвитку фінансово-кредитних відносин на основі використання таких методів, як планування, прогнозування і програмування.

4. Принцип адекватності, завдяки якому здійснюється обґрунтування структури фінансово-кредитного механізму з позиції структури методів, інструментів, важелів, які є необхідними для реалізації фінансової політики держави, а також їх сумісність, узгодженість і можливість взаємодоповнення, єдність в їхньому практичному застосуванні у процесі реалізації фінансової політики держави.

5. Принцип функціональної повноти, який передбачає наявність усіх елементів фінансово-кредитного механізму як системи в оптимальних пропорціях.

6. Принцип диверсифікації, який передбачає можливість використання інших варіантів та сценаріїв при розвитку фінансово-кредитних відносин, формування і розміщення фінансових ресурсів з позиції надійності, прибутковості і ризику та сприяє стабільному розвитку фінансово-кредитних відносин як на макро-, так і на мікрорівні.

7. Принцип регламентації, який передбачає регулювання фінансово-кредитних відносин з позиції додержання нормативних вимог при їх здійсненні.

8. Принцип забезпечення ефективності, який передбачає забезпечення ефективності як для економічних суб'єктів, так і для держави в цілому при проведенні операцій із фінансовими ресурсами та оцінку прийнятих управлінських рішень.

Висновки. Необхідність дослідження таких механізмів перш за все зумовлена тим, що у процесі формування ринкової економіки в Україні змінився характер фінансово-кредитних відносин між економічними суб'єктами на фінансовому ринку: державою

і фінансово-кредитними установами, населенням, міжнародними фінансово-кредитними організаціями, підприємницькими структурами з їхніми акціонерами, найманими працівниками, постачальниками тощо. Багатоаспектність фінансово-кредитних відносин, які виникають між економічними суб'єктами, зумовлюють необхідність їх структуризації і виділення основних механізмів управління ними.

Фінансово-кредитні механізми формуються для здійснення фінансової політики, яка знаходить своє втілення у процесі реалізації конкретних концепцій, стратегій, програм соціально-економічного розвитку, планів та відповідних заходів із позицій їх забезпечення необхідними обсягами фінансових ресурсів. Важливими питаннями на нинішній день є не лише

формування і розвиток дієвого фінансово-кредитного механізму, а й ув'язка з відповідною системою управління. При цьому фінансово-кредитний механізм повинен мати чітко виражений забезпечувальний характер і змінюватися зі зміною фінансової політики.

Цей механізм, з одного боку, опосередковує сукупність організаційно-економічних і правових відносин, які формуються у процесі кругообігу фінансових ресурсів. З іншого боку – це комплекс конкретних дій суб'єктів управління фінансово-кредитними відносинами шляхом застосування відповідних інструментів, важелів, стимулів, санкцій, методичних засобів і техніки фінансового планування, організації, регулювання і контролю.

Список використаних джерел

1. Сенчагов В. К. Финансовый механизм и его роль в повышении эффективности производства / В. К. Сенчагов. – М. : Финансы, 1979. – С. 5.
2. Формирование национальной финансовой стратегии России. Путь к подъему и благосостоянию / под ред. акад. РАН В. К. Сенчагова. – М. : Дело, 2004. – С. 95.
3. Ковалюк О. М. Методологічні основи фінансового механізму / О. М. Ковалюк // Фінанси України. – 2003. – № 4. – С. 54.
4. Опарін В. М. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти) : монографія / В. М. Опарін. – К. : КНЕУ, 2005. – С. 18–19.
5. Онишко С. В. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку : монографія / С. В. Онишко. – Ірпінь : Нац. акад. ДПС України, 2004. – С. 434.
6. Артус М. М. Фінансовий механізм в умовах ринкової економіки / М. М. Артус // Фінанси України. – 2005. – № 5. – С. 54–59.
7. Лазебник Л. Л. Аналіз дефініцій поняття фінансових механізмів / Л. Л. Лазебник // Наукові праці НДФІ : науковий збірник. – 2005. – Вип. 4 (33). – С. 94–103.
8. Пшик Б. І. Фінансово-кредитні відносини в Україні: проблеми становлення, перспективи розвитку, напрями вдосконалення : монографія / Б. І. Пшик ; Інститут регіональних досліджень НАН України. – К. : УБС НБУ, 2011. – 530 с.

Summary. The article is devoted to theoretical and methodological principles of formation of financial leverage economic development. Based on the review of national approaches scientists are given the author's interpretation, the essence, the structure and principles of financial leverage economic development.

Keywords: economic development, credit, finance, financial-credit mechanism.